

KAJ NAM GOVORE ŠEMPETRSKI NADGROBNIKI?

J. KLEMENC

V prelepi Savinjski dolini so stanovali v času kulturne stopnje, ki jo običajno imenujemo Hallstatt, Iliri. V razdobju, ki ga imenujemo laténsko, so se priselili mednje Kelti in sicer pleme Tauriskov. Tauriski so postali gospodujoči sloj in so imeli vso oblast v deželi. Zmagali so nad ilirskimi manjšimi množicami s svojim dobro izpeljanim vojaškim sistemom, ki razodeva mnoge značilnosti poznejšega fevdalnega sistema. Zasedli so nekatere že prej utrjene kraje, druge pa so si sami utrdili. Na ta način so nastala središča večjih vojaških pa tudi gospodarskih enot. V njih je bil pravi in absolutni gospodar velmož s svojo družino. Vsi drugi so bili v več ali manj odvisnem razmerju do njega. Dolžni so mu bili dajati delovno silo in materialne dobrine. V času vojne so pomnožili njegovo konjeniško družino s številnimi pešci.

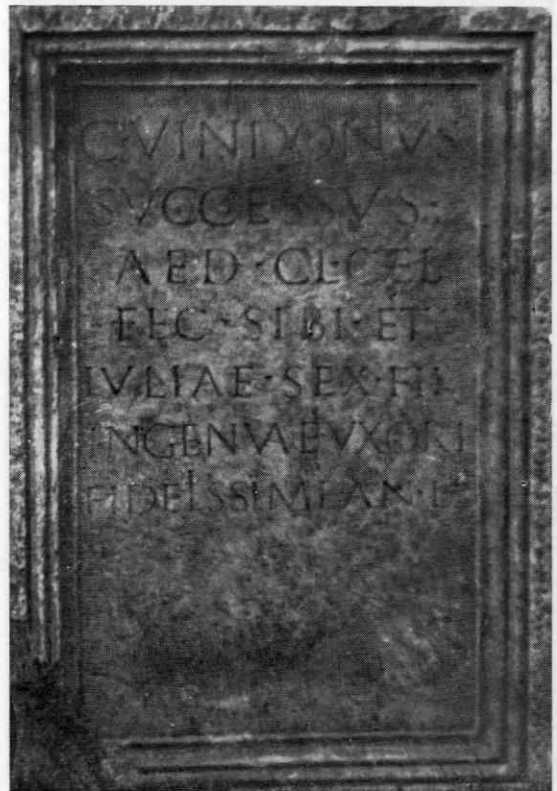
Taka je bila družbena stopnja v noriškem kraljestvu, kamor je spadala tudi Savinjska dolina s Celjem. Noričani so bili vedno v prijateljskem razmerju z Rimljani. Saj vemo, da je celo 500 noriških konjenikov služilo Cezarju kot neke vrste telesna straža. Rimski trgovci in iskanci zlata so bili že davno stalni gostje v Noriku. Ta dežela in Italija sta se v mnogočem izpopolnjevali pri izmeni materialnih dobrin. Železo, živalski produkti na eni strani za olje in industrijske proizvode. Kljub vsem svojim ozkim in prijateljskim stikom z Rimom Norik ni ušel svoji usodi. Postal je integralen del rimske države. Ta proces se je vršil sicer počasi, toda šel je nevzdržno svojo pot.

Najprej so bili Noričani prijatelji in zavazniki rimskega naroda. Za vlade cesarja Avgusta je imel rimski imperij dvoje kraljestev pod svojim protektoratom: na vzhodu tračansko, na zahodu pa regnum Noricum. Za vlade cesarja Klavdija je bilo pa tudi to noriško kraljestvo spremenjeno v rimsko senatorsko provinco. Večstoletna penetracija je popolnoma izvršila svojo nalogo. Vladajoči, posestniški sloj vlastelinov se je priključil Rimljanom in se tudi prav kmalu vključil v njih upravni sistem.

V Šempetru in njegovi okolici je bilo več središč, kjer so stanovali in vladali keltski vlastelini. Mnogoštevilne že preiskane gomile v Šeščah nam to točno dokazujejo. To nam še bolj potrjujejo nekateri napisi, ki smo jih našli med mnogoštevilnimi grobnimi spomeniki v Šempetru.

Na mestu sedanjega Šempetra je imel svoje ogromno posestvo, ki mu je bilo tudi vir dohodkov, neki C. Vindonij Sukces (C. Vindonius Successus). Ta je gotovo keltskega izvora. Koren vin (Vindobona, Vindonissa itd.) imamo tudi še v mnogih krajevnih imenih, ki so še sedaj v uporabi in kjer je bil nekdanj nedvomno keltski element gospodujoč, na primer Vina gora, Vinje, Vinica itd. Ostanki antičnih zgradb v Šempetru, ki stoje na vzvišenem terenu ob sedanji glavni cesti, nam to tudi potrjujejo. Seveda to niso bile preproste ilovnate kočice, temveč zidana, velika poslopja, ki so služila velikemu gospodarstvu keltskega vlastelina. Pri svojem velikem bogastvu in obsežnem zemljišču z mnogimi zgradbami je imel tak velmož tudi svoje pokopališče zase, za svoje prijatelje in seveda tudi za svojo družino.

Pričetek odkritega grobišča v Šempetru spada gotovo v ta čas in tudi v te razmere. Najstarejši ugotovljeni spomenik je ogromni, več metrov visoki nadgrobnik G. Vindonija Sukcesa. Ta spomenik je sestavljen iz več delov, spodaj je pa grobnica za žare s pe-

Sl. 1. Nadgrobni napis G. Vindonija

pelom. Grobnico sestavljajo tri krasno izdelane, z reliefi ornamentirane plošče. Zadnja stran je bila verjetno zidana in zaprta s kakšnimi vrati, skozi katera so polagali v notranjost žare s pepelom, dragocenostmi in drugimi predmeti. V Šempetru niso našli nobenih takih predmetov iz grobnega inventarja, ker je Savinja, ki je te grobnice uničila, manjše predmete odvlekla s seboj in jih večinoma tudi uničila. Zelo je pa verjetno, da so te grobnice izropali Kvadi in Markomani na svojih pohodih v Italijo konec II. stoletja. Največji kvader Vindonijevega spomenika nosi napis, iz katerega izvemo, da je G. Vindonij Sukces dal postaviti ta nadgrobnik sebi in svoji ženi Juliji, Sekstovi hčerki. Svojo ženo, ki je bila stara 50 let, ko je umrla, imenuje najzvestejšo (*fidelissima uxor*) (sl. 1).

Sl. 2. Portret Vindonijeve žene Julije

Ta veliki nadgrobnni spomenik, ki smo ga sestavili iz mnogih kosov, nam dokazuje že sam po sebi in z vsebino svojega napisa, da je bil pokojnik zelo, zelo bogat. Spomenik stoji po svoji obliki pod vplivom akvilejskih grobnic, le izdelava je nekoliko enostavnejša. Iz spomenika je moč tudi spoznati, da je bil pokojnik keltskega rodu, da je bil pa tudi ugleden meščan rimskega municipija Celeje. Njegova žena je bila prava Rimljanica, ne pa domačinka ali pa ženska iz romanizirane keltske rodbine.

Že velikost spomenika, ki je eden največjih izmed vseh dosedaj v slovenskih muzejskih zbirkah shranjenih nadgrobnikov, nam dokazuje Vindonijevo bogastvo. Tudi precej drag material, pohorski marmor, govori za to, da je bil mož, ki ga je dal zgraditi, petičen. Tudi izdelava spomenika je bila precej draga, saj ga niso delali navadni klesarski delavci, temveč pravi umetniki. Oba reliefna portreta, eden na desni, drugi na levi stranski steni, sta izdelana silno natančno in nam kažeta individualno osebnost obeh pokojnikov. Dalje izvemo iz samega nadpisa, da je bil Vindonij mestni edil v Celeji. Take važne službe pa po takrat vladajočem sistemu ni mogel doseči neki nemanič, čeprav bi bil še tako sposoben, temveč le mož visokega cenusa, ki je bil zelo bogat. Mestni edil je bil šef varnostne službe v mestu, moral je pa tudi skrbeti za javne zgradbe, ceste, vodovode itd. Mogoče je celo, da je bil tehnični strokovnjak in prav lahko tudi, da je bil ta mož začetnik rimske kanalizacije v Celeji, ki deloma obstoji še dandanes. Upodobljen je stoječ, kako ravno nekaj piše ali riše s svojim stilusom v diptihon. Spodaj pred njim stoji posoda, v kakršne so takrat spravljali akte. Relief nam prikazuje srednjevelikega žilavega moža najboljših let v visoko prepasani tuniki pri njegovem delu.

Še bolj zanimiv je portret njegove žene Julije, Sekstove hčere. Iz napisa zveemo, da je bila stara 50 let, ko je umrla. Oblečena je v dolgo prepasano tuniko z dolgimi in širokimi rokavi (sl. 2). V levici nosi precej veliko okovano šatuljo z dragocenostmi, kar na vsak način dokazuje njeno bogastvo. Fino izdelane roke z dolgimi, negovanimi prsti pa tudi govore za to, da ta žena ni bila vajena težkega dela. Gospodujoče, precej trde poteze njenega obraza to tudi dokazujejo. Najzanimivejša pa je njena frizura, ki ji pada globoko na čelo in je popolnoma podobna frizuri, ki jo je nosila Agripina, mati cesarja Nerona. Njen portret je ohranjen na mnogih rimskih novcih. Da je spomenik iz tega časa,

Sl. 5. Kip G. Spectacija Pisciana

nam potrjuje poleg oblike črk tudi stilizacija napisa. Žena, Rimljanka, čeprav je živela v provinci, se je nosila po modi, ki je bila tedaj običajna v Rimu. Napis na tem spomeniku ne omenja nobenih otrok, pa bi bilo iz tega skoro lahko sklepati, da sta bila pokojnika zadnja svojega rodu in da so to ogromno posestvo nasledili njihovi sorodniki, mogoče iz rodbine Enijev, ki jih omenja drugi spomenik.

Precej debela in velika vodoravna plošča iz marmora, ki je na straneh okrašena z vodnimi pošastmi, nosi na sprednji strani v precej poškodovani »tabuli ansati« napisa, iz katerega izvemo, da je Kvint Enij Liberalis postavil nadgrobni spomenik sebi, svoji ženi Oppidani in hčerki Kalendini in naknadno še sinu Vitullu. K tej plošči pa še spadajo reliefni portreti, ki so upodobljeni na drugi, večji, poškodovani, tudi marmornati plošči. Napis in reliefna plošča s portreti se prav lepo izpopolnjujeta.

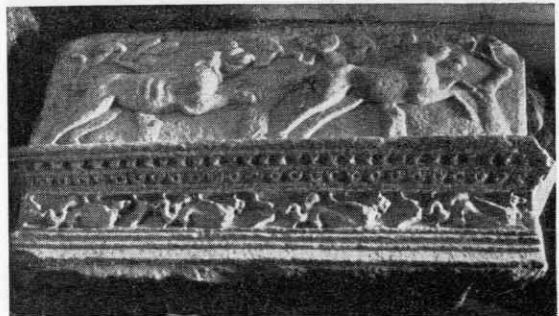
Iz napisa izvemo za imena pokojnikov, ki so pristno rimska. Na podlagi napisa bi mislili, da stoje pred nami čistokrvni Rimljani. Obstoječi relief nam pa ravno dokazuje, da se skriva pod rimsko zunanostjo in oficialno formo še vedno močan in živ keltski element. To nam ravno dokazuje portret

močne, zdrave žene na levi strani. Oblečena je v tipično keltsko nošnjo, ki je prepasana, in nosi ovratnice in zapestnice, znak bogastva. Njena frizura na glavi je pa tipično keltska, kakor jo nosijo žene s keltskimi imeni na neštevilnih, še ohranjenih spomenikih Norika in tudi Gornje Panonije. Na vsak način je žena, po močni postavi, lepem, inteligentnem obrazu predvsem pa po frizuri sodeč, keltskega rodu. Mogoče je celo, da je Vindonijeva sorodnica in da je podedovala to posestvo obenem z ogromnim bogastvom vred. Na noben način ne bi ponosna, prava Rimljanka nosila keltske frizure. Pred nami je žena domačinka, ki se je poročila z Rimljanom Enijem.

Nasprotno pa je poleg nje stoječi mož tipičen Rimljan, ki je ponosen na svoje rimsko državljanstvo in kaže z desnim kazalcem na zavitek v levici. Rahla brada je zelo podobna bradi, kakor jo je nosil cesar Hadrijan, in zelo je verjetno, da je živel mož za vlade tega cesarja in še pozneje. Nikakor pa ne mnogo prej.

Spodaj je med obema genijema smrti portret mlade Kalendine. Njen obraz in postava pripadata deklici, ki je stara 17 let, kakor pravi napis. Obraz, posebno pa del okrog ustnic, popolnoma dokazuje podobnost z materjo. Nežna postava je postala prezgodaj žrtev smrti. Njen lik ima že več rimskega na sebi kot pa mati. Nakit okrog vratu je sicer enak kakor pri materi, toda frizura je popolnoma rimska. S tako frizuro je upodobljena na novcih in portretih cesarica Faustina starejša, žena Antonina Pija, ki je umrla leta 139 n. e. V tem času je morala živeti in umreti mlada Kalendina. To se popolnoma sklada s tem, kar sem omenil prej, to je, da je oče živel za cesarja Hadrijana (+ 118 n. e.) in še pozneje. Po teh dejstvih lahko ta spomenik datiramo v čas zgodnje vlade cesarja Antonina Pija.

Kronološko spada v dobo tega cesarja in kasneje več šempetrskih spomenikov, ki pri-

Sl. 4. Fragment nadgrobnega spomenika

padajo rodbini Spectacijev Priscianov. Iz velike, deloma popolnoma izlizane nadgrobne plošče zvemo, da sta bila dva Prisciana, oče in sin, duumvira iure dicundo municipija Klaudije Celeje, t. j. bila sta nekaka župana rimske Celeje. Poznano nam je tudi ime žene prvega oziroma matere drugega. Imenovala se je Iusta, hčerka Septimija. Od vseh teh treh oseb so nam ohranjeni kipi (sl. 3). Škoda je, da so ti brez glav, ker bi nam ravno glave — kot smo videli pri prejšnjih primerih — lahko dale še več podatkov za točno datiranje spomenikov. Mati je upodobljena sedeča, drži pa kot dobra gospodinja z levico na levem kolenu kruh. Člani te rodbine — oče se je imenoval C. Spectatius Priscianus (sin ravno tako) — so morali biti po nadgrobnih spomenikih sodeč, zelo bogati, da, najbogatejši od vseh do sedaj omenjenih. Kako so prišli do velikega posestva v Šempetru, ne vemo. Mogoče z ženitvijo, ali pa so ga podedovali. Na vsak način pa so morali biti silno bogati. Mogoče je celo, da so bili lastniki raznih rudnikov in celo kamnoloma v današnjem Št. Vidu nad Vitanjem. Od tam namreč izvira marmor, iz katerega so šempetrski marmornati spomeniki. Mogoče je, da so si za cesarja Trajana, ko se je zadnjikrat razlilo iz premagane in podjarm-

Sl. 5. Pogled na izkopavanje v Šempetru

ljene Dacije zlato po rimski državi, položili temelj svojemu ogromnemu bogastvu.

Oče je dal postaviti svojemu istoimenemu sinu prekrasno grobnico iz pohorskega marmora, od katere je še ohranjen originalni temelj, ki meri 16 m², a visoka je skoro 5 metrov. Okrašena je bila z najmanj 8 reliefi, od katerih jih je 6 popolnoma ohranjenih, eden je fragmentiran in le eden manjka. Za sebe in za ženo je postavil tudi še eno grobno edikulo in en prekrasen baldahin, od katerega pa smo do sedaj našli samo en precejšen fragment (sl. 4). Na vsak način so pripadali stavbam te rodbine najlepši reliefi in trije kipi.

Kako dolgo je trajalo bogastvo te rodbine, ne vemo natančno, gotovo pa ne dalje kot do navala Kvadov in Markomanov v Panonijo in Norik. Po veliki vojaški cesti, ki je peljala od Petovija čez Celje mimo Šempetra čez trojanske klance naprej do Emone in Akvileje, so se valile čete omenjenih plemen, ki so plenile in rušile vse daleč naokrog. Saj so morala ta plemena po dokončni zmagi cesarja M. Avrela vrniti na sto tisoče ujetnikov. Pri tem svojem pohodu so verjetno opleniili urne z dragocenostmi; spomenikov samih pa niso posebno poškodovali. Gotovo so pa posestva in zgradbe v Šempetru zelo veliko trpela in precej bogati Prisciani niso imeli več sredstev, da bi svoje gospodarstvo dvignili na prejšnjo višino.

To nam dokazujejo napisi, v katerih se omenjajo člani rodbine Spectacijev (Priscianov), v zelo skromni obliki. Ne postavljajo si nobenih novih grobnic ali vsaj spomenikov, temveč uporabijo prazne dele prej postavljenih nadgrobnikov za svoje nadgrobne napise. Celo na posamezne prazne dele med vrsticami pišejo svoja imena. Ta skromna imena nam dokazujejo, kdaj je propadlo to pokopališče.

Na prazni gredi, ki je ločila reliefne portrete od pripadajočega napisa, so naknadno vklesali napis, kjer je omenjena neka Aurelija Severina. V spodnjem delu glavnega napisa je pa tudi omenjena še neka Severina. To je znak, da so te žene živele za časa cesarja Septimija Severa in kasneje, ko je postalo to ime zelo običajno v rimski državi. V tem času, okrog leta 250 n. e., je nastopila pa vremenska katastrofa, ki je uničila to pokopališče in tudi mnoga druga naselja v okolici Celeje in tudi v Celeji sami. Takrat je Savinja prestopila bregove, deloma jih je tudi porušila. Zaradi tega so popadale mnoge stavbe ob njej v divjajoči element. Najprej so padli v vodo najvišje ležeči deli zgradb,

dokler niso temelji prekrili mnogo tega. Edino na ta način si lahko razložimo, da so ležali razni arhitravi, reliefi itd. pod temeljnimi zidovi (sl. 5).

Poleg mnogoštevilnih spomenikov iz pohorskega marmora je pa ohranjenih tudi zelo mnogo kosov iz navadnega domačega peščenjaka. Ti kosi so bili deloma temelji v zemlji, deloma pa so tvorili notranje dele dekorativnih zgradb. Na njih so bili pričvrščeni mnogi zunanji marmornati deli. Imamo pa tudi precej sarkofagov iz tega kamna, kjer so shranjevali pepel pokojnikov. Na nekaterih peščenjakovih sarkofagih najdemo celo izlizane napise. V glavnem so bili to grobovi sužnjev, ki so pripadali h gospodarstvu Spectacijev.

Sežiganje mrličev je v rimskem imperiju popolnoma prenehalo šele z zmago krščanstva. Ker imamo v šempetrskem grobišču samo sarkofage za sežgane mrliče, smo lahko prepričani, da je bilo to pokopališče v uporabi prvih 250 let našega štetja, a ne kasneje, ko je postalo krščanstvo močno in je pričel prevladovati krščanski pokop. Edina izjema je pokrov iz peščenjaka, ki je moral

pokrivati rakev neke mlajše osebe. Ta sarkofag je bil edini, ki je hranil nesežgane človeške ostanke. Z veliko verjetnostjo lahko trdimo, da je pripadal nekemu kristjanu. To bi se strinjalo tudi z drugo kronologijo, da je bilo pokopališče uničeno za časa vlade cesarja Septimija Severa ali nekoliko kasneje. Saj je znano, da je ravno ta vladar zelo podpiral kristjane, pa smo upravičeni trditi, da je omenjeni pokrov del nekega krščanskega sarkofaga.

Šempetrsko grobišče je tako bogato in popolnoma ohranjeno, da imajo nekatere grobne zgradbe ohranjenega več kot 80% prvotnega gradiva in se jih zaradi tega splača postaviti nazaj na staro mesto. Primerjajočega materiala skoro ni treba uporabljati, ker se spomeniki sami med seboj tako vežejo in izpopolnjujejo, da ni treba iskati nikakih analogij ali kaj podobnega. Pač pa ta bogati material potrjuje mnoga še dvomljiva mnenja. Zaradi tega lahko trdimo, da je šempetrsko grobišče izmed poganskih provincialnih grobišč eno najvažnejših ne samo v Jugoslaviji, temveč tudi v vseh provincah nekdanje rimske države.

ZAČETKI NOVEGA MESTA

DR. MILKO KOS

Med slovenskimi pokrajinami je bila Dolenjska pred prihodom naših prednikov ena najbolj gosto naseljenih. V prvi vrsti velja to za tisti del Dolenjske, ki se širi med Gorjanci, Krko in Savo. Arheološki zemljevid te pokrajine nam v starem veku kaže izredno gosto mrežo selišč, potov in najdb. Preko nje vodi v rimski dobi velika cesta Emona (Ljubljana) — Praetorium Latobiorum (Trebnje) — Nevioudunum (Drnovo pri Krškem) in dalje v Siscijo (Sisak), ki je nedvomno služila ob koncu VI. in v VII. stoletju prihajajočim Slovencem kot dober kažipot pri njihovem prodiranju proti zahodu. Del Slovencev se je v njenem območju ustalil in naselil širok pas ob obeh straneh velikega rimskega pota, skoraj povsod sledeč s svojimi naselji območjem selišč iz prazgodovinskega in rimskega časa.

Tako so mogli priti in so prišli naši predniki tudi v okoliš današnjega Novega mesta. Vse kaže, da se je ta dotok usmerjal od vzhodne in severne strani, ne pa od južne. Kajti med novomeško kotlino in Belo krajino se je že v predslovenski dobi pa v časih

slovenskega naseljevanja širil gozdni pas, ki je bil mnogo širši in večji od današnjega in je v prvih stoletjih bivanja v novi domovini ločil v selitvenem, pa tudi političnem oziru naseljence ob Krki od onih v današnji Beli krajini. Bela krajina od Kolpe pa do roba Gorjancev in kočevskih gora, »dežela onstran gore« (ultra montem), kakor so se izražali v srednjem veku na Kranjskem, je za časa slovenskega naseljevanja dobivala dotoke svojega prebivalstva od prekokolpske strani. V novomeškem okolišu pa se je prvotna slovenska naselitev, sprva v ekstenzivni meri, razprostrla do roba Gorjancev in velikih gozdov, ki na jugu ločujejo novomeško kotlino od Bele krajine. Skrajna južna točka naselitve je tukaj Mehovo z bližnjo okolico.¹

Nekoliko močnejši tok, še izza prve dobe slovenskega naseljevanja, se je usmeril ob Krki navzgor; proti jugu pa tudi tukaj ni prodril mnogo preko velikega kolena Krke v okolišu današnjih Dolenjskih Toplic. V smeri proti Suhi krajini je ekspanziji novomeškega naselitvenega toka zaprl pot gorski